

Åtgärderna mot ungdomsbrottsligheten

Diskussionerna om ungdomsbrottsligheten rör sig på olika plan i en mycket omfattande debatt. Det betänkande angående verksamheten vid ungdomsvårdsskolorna som ungdomsvårdsutredningen avgav 1959 har gett anledning till en rad remissyttranden från olika instanser. Rätt psykiatriska föreningen torde i detta sammanhang ha tillgång till en osedvanligt stark expertis, varför dess mening i frågan bör komma till vidare kännedom. Föreningen efterlyser en mera sjukvårdsmässig behandling av eleverna vid ungdomsvårdsskolorna och fördömer den schablonmässiga isoleringen utan samtidiga terapeutiska åtgärder. Ungdomsvårdsutredningen borde enligt föreningens mening närmare ha analyserat vissa grundläggande förhållanden i sammanhanget och föreningen hänvisar till direktiven för utredningen. I sitt remissyttrande anför rättspsykiatriska föreningen följande:

"Enligt direktiven borde kommittén för ungdomsvårdsskolorna i första hand föreslå åtgärder för att snabbt avveckla den akuta platsbristen vid skolorna och i andra hand utarbeta ett program för organisationens utbyggnad under de närmaste åren. Särskilt framhölls att kommittén borde undersöka, huruvida icke den psykiatriska vården vid ungdomsvårdsskolorna borde förstärkas. I detta sammanhang angavs, att om säkerhet inte kunde erhållas för att personer, oemottagliga för vård vid ungdomsvårdsskolorna, blev omhändertagna inom andra lämpliga vårdformer, åtgärder syntes böra övervägas för att i varje fall hindra att dessa personer menligt inverkar på vården av andra elever vid skolorna. Vidare berördes i direktiven frågan om vårdresurserna för unga alkoholmissbrukare. Departementschefen framhöll dessutom att utredningsmännen ägde att till behandling uppta även andra frågor av betydelse för tillgodoseendet av syftet med utredningen.

Det må till en början konstateras att en mycket väsentlig orsak till det akuta krisläget är att sökandets i den starka ökningen av födelsetalen under 1940-talet, dels i statsmakternas underlåtenhet att i tid framlägga planer för att möta de av ökningen betingade förutsebara växande påfrestandena på ungdomsvården. Storleken av de ökade kraven kan illustreras med uppgiften att antalet ungdomar i åldern 14—17 år, som år 1955 var omkring 486.000, beräknas stiga till omkring 635.000 år 1961.

Då det i olika sammanhang yppats tvivel, huruvida de av samhället hittills vidtagna åtgärder-

na i kampen mot ungdomsasocialiteten och särskilt vården på ungdomsvårdsskolorna i en mängd fall är den mest ändamålsenliga reaktionsformen i fråga om ungdomliga lagöverträdare och vanartade, synes det vara en angelägenhet av största vikt att söka bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning denna vårdform lett till åsyftat resultat, dvs. till resocialisering av ungdomarna.

Medan 34 % av de år 1946 slutligt utskrivna manliga eleverna inom 5 år dömts för straffregisterbrott, har enligt en tidigare uppgift av kommittén 73 % av de manliga elever, som var intagna på skolorna den 1 januari 1951 och som varit slutligt utskrivna 4—5 år, dömts för straffregisterbrott. Detta betyder sålunda att av 4 pojkar som intagits på ungdomsvårdsskola 3 efter utskrivningen begått straffregisterbrott. Ehuru statistiska uppgifter om resultatet av en viss behandlingsmetod av olika skäl måste bedömas med största försiktighet, kan det dock vara av värde att jämföra ungdomsvårdsskolornas vårdresultat med effektiviteten av andra samhällets påföljdssystem. En sådan statistisk jämförelse med hänsyn till återfallsfrekvensen i brott har publicerats i strafflagberedningens slutbetänkande om skyddslag (SOU 1956:55).

Nedanstående tabell, som hämtats från detta betänkande, visar följande procenttal för den sammanlagda risken för återfall i brott under en tid av fem år från domen.

villkorlig dom med övervakning	23,3
ungdomsfängelse	62,3

fängelse eller straffarbete mindre än 6 månader	29,4
fängelse eller straffarbete i 6 månader eller mera	50,1
förvaring eller internering	67,2
straffriförklaring	13,5

En jämförelse mellan de olika resultaten, som här citeras med all reservation för de felkällor, som undersökningarna otvivelaktigt är behäftade med, röjer åtminstone tendensen att av de redovisade påföljderna samhällsreaktionen mot ungdomsasocialiteten försiktigt uttryckt hör till de minst effektiva och i fråga om ineffektivitet endast kan jämföras med behandlingen av det kroniska förbrytarklientelet. Detta uppseendeväckande resultat framstår som än mera hotfullt och katastrofalt, om man besinnar dels att utredningen beträffande eleverna på ungdomsvårdsskolorna avser den 1 januari 1951, vid vilken tidpunkt den s. k. krisen för dessa skolor ännu icke satt in, dels att i resultatet 73 % straffregisterbrott icke medräknats vare sig smärre lagöverträdelser eller annan form av asocialitet. Om även dessa sociala missanpassningsfenomen medtages, torde det icke vara orealistiskt att räkna med att ungdomsvårdsskolorna på ovan angivet sätt misslyckas i betydligt högre procent. Då skolorna först de allra sista åren rent kvantitativt mera sviktat i sina uppgifter, har man tyvärr anledning frukta att en undersökning av en senare femårsperiod skulle ge än mera beklämmande resultat.

Att under sådana förhållanden tillstyrka utbyggnad av ett påföljdssystem, som visat sig mindre effektivt än alla andra av de ovan nämnda reaktionsformerna, kan synas vara en tvivelaktig åtgärd. Rättspsykiatriska föreningen anser sig emellertid i dagens krissituation icke kunna avstyrka kommitténs förslag till åtgärder, som kan verka i positiv riktning men vill med eftertryck understryka att de föreslagna förbättringarna, ehuru synnerligen välbehövliga, knappast i och för sig är av den art eller den ingripande beskaffenhet att de på mera avgörande sätt kan förväntas förbättra vårdresultatet. Föreningen vill

längre fram taga upp till behandling några hittills icke tillräckligt beaktade aspekter av betydelse för tillgodoseendet av utredningens syfte.

Vad kommitténs förslag till förbättringar beträffar, må först framhållas att förstärkningen av den medicinska-psykologiska behandlingen icke ens tillnärmelsevis kan anses tillräcklig för att motsvara det verkliga behovet. De båda chefsläkartjänsterna vid ungdomsvårdsskolorna är sedan flera år obesatta. Kommittén rekommenderar visserligen en ändring av ersättningarna till dessa båda läkare, men framlägger inget eget konkret förslag i frågan. Trots att kommittén i likhet med departementschefen synes vara väl medveten om den psykiatriska verksamhetens mycket stora betydelse och kraftigt understryker behovet av en utbyggnad av denna verksamhet, är den föreslagna förstärkningen enligt föreningens mening helt otillräcklig. Om man icke medräknar den icke angivna löneökningen för chefsläkarna på Lövsta och Ryagården, beräknas utbyggnaden av den medicinsk-psykologiska behandlingen draga en merkostnad av 150.000 kronor för arvoden, varitill kommer 75.000 kronor för resor. Såvitt man kan utläsa av betänkandet ingår i dessa summor även kostnader för en utbyggnad av den rent psykologiska verksamheten, vilken även den är i behov av en kraftig förstärkning på skolorna. En effektiv och rationell medicinsk-psykologisk vård på skolorna är icke möjlig att bygga upp inom den av kommittén föreslagna kostnadsramen. Bl. a. har behovet av mera sjukvårdsmässig behandling av eleverna, särskilt på skolor för abnormklientelet, på ett anmärkningsvärt sätt förbisetts av kommittén. Den schablonmässiga isoleringen, som alltför ofta icke tjänar något verkligt terapeutiskt ändamål, bör i görligaste mån kompletteras eller ersättas med aktiv medicinsk och eller psykologisk-psykiatrisk behandling. Skolorna bör tillgodogöra sig de moderna framstegen inom den psykofarmakologiska forskningen. Härför behövs sjukvårdsutbildad personal, sjukavdelningar, medicinsk utrustning m. m.

Kommittén har icke heller beträffande övriga personalkategorier framlagt ett så radikalt förslag till förstärkning, som den ytterst prekära situatio-

nen kräver. Personalen på skolorna arbetar under mycket pressande förhållanden och är nu alldeles otillräcklig. Den ledande personalen tas i alltför stor utsträckning i anspråk för enkelt rutinarbete och relativt okvalificerade administrativa och ekonomiska uppgifter. Härtill kommer att den allttjämt pågående försämringen av klientelet ställer ledningen vid flera ungdomsvårdsskolor inför alltmer svårbemästrade problem. Det är känt att avgången bland personalen är betydande, att sjukdomsfrekvensen på grund av alltför stora påfrestningar i arbetet åtminstone på vissa skolor är mycket hög. Arbetet har blivit mycket pressande genom allt vanligare förekommande uppträden, revoltförsök, överfall och dykt, och överhuvud har bristen på lugn och trivsel m. m. skapat så allvarliga psykiska störningar att arbetet på ungdomsvårdsskolorna numera torde höra till det tyngsta och riskablaste inom socialvården. Det hade varit av stort intresse om kommittén redovisat sjukdomsfrekvens och sjukdomsorsak bland personalen, lämnat en statistik fråga om ombytena på olika poster inom skolorna o. s. v. Rättspsykiatriska föreningen anser sig ha anledning förmoda att en utredning enbart av sjukdomsfrekvensen och de verkliga sjukdomsorsakerna bland personalen vid ungdomsvårdsskolorna skulle blotta anmärkningsvärda förhållanden.

Överhuvud borde en förutsättningslös utredning rörande orsakerna till de påtalade svagheterna och bristerna inom ungdomsvårdsskolorna inte underlåta att ingående sysselsätta sig med en undersökning av förhållandena på personalplanet, särskilt med hänsyn till personalens hälsotillstånd, särskilt med hänsyn till personalens hälsotillstånd och hälsoskydd. Det är oförsvarligt att inte beakta personalfrågor av olika slag eftersom utredningsresultatet till mycket väsentlig del är beroende på den personal, som står till organisationens förfogande. Då Rättspsykiatriska föreningen bifogats den uppfattningen att ungdomsvårdsskolornas dokumenterade ineffektivitet intimt sammanhänger även med brister i här berörda händelser, föreligger anledning att efterlysa utredning på denna punkt.

Föreningen ställer sig synnerligen tveksam in-

för placeringen av en ungdomsvårdsskola på Gotland med hänsyn till svårigheten att där få kvalificerad personal och framför allt specialutbildade läkare.

Då ungdomsvårdsskolorna sålunda icke på långt när kan anses fylla de uppgifter som åvilar dem som ett av samhällets viktigaste organ i kampen mot ungdomsbrottsligheten och kommittén vidare icke kan anses ha lyckats att klarlägga orsakerna till skolornas ineffektivitet och icke heller varit i stånd att framlägga förslag till så genomgripande förbättringar, att man har anledning hysa förhoppningar om att de föreslagna förstärkningarna väsentligen skulle öka skolornas effektivitet, får Rättspsykiatriska föreningen föreslå att frågan om adekvata och effektiva åtgärder i kampen mot ungdomsbrottsligheten göres till föremål för en grundlig utredning, utgående från ovan urgerade synpunkter.

Det synes vid en sådan av många skäl synnerligen angelägen utredning nödvändigt att göra en översyn av samtliga samhällets åtgärder i kampen mot ungdomsbrottsligheten. Då ungdomsvårdsskolorna endast är ett led i samhällets kriminalpolitik kan de med dem sammanhängande problemen lösas endast om de utredes i sitt naturliga sammanhang med övriga frågor rörande ungdomsasocialiteten och dess behandling. Det synes föreningen uppenbart att hittills tillämpade åtgärder i kampen mot ungdomsasocialiteten icke tillräckligt förankrats i psykologisk-psykiatrisk vetenskap och uppbyggt på modern pedagogisk erfarenhet.

Ehuru föreningen är väl medveten om att frågan om orsakerna till den — icke enbart i Sverige — stegrade ungdomsasocialiteten hittills icke kunnat tillfredsställande besvaras, kan det dock finnas anledning att från rättspsykiatriskt håll peka på vissa i den offentliga diskussionen alltför litet beaktade synpunkter på detta synnerligen komplicerade problem.

Differentieringen av klientelet ur psykologisk-psykiatrisk synpunkt är synnerligen bristfällig.

Särskilt utgör de psykiskt mest abnorma ungdomarna en svår för att icke säga övermäktigt belastning icke blott för ungdomsvårdsskolorna

utan även — och i minst lika hög grad — för barnavårdsnämndernas ungdomsvårdande verksamhet. Detta sammanhänger dels med djupgående brister i fråga om befintliga resurser att bereda de mest abnorma (här avses sålunda icke i klinisk mening klart sinnessjuka) adekvat vård, dels med nämnda instansers bristande tillgång på psykiatrer, särskilt sådana med utbildning inom ungdoms- och rättspsykiatri. Endast ett fåtal av landets barnavårdsnämnder har anställda psykiatrer, och dessa är överlupna av arbete och har så långa väntetider för sina fall, att nämnderna vid avgivande av yttrande som begärs av domstol ej sällan måste avstå från att inhämta utlåtande från psykiater. Barnavårdsnämnderna har i själva verket vid sina konkreta avgöranden alltför sällan tillgång till tillräcklig sakkunskap för en allsidig bedömning av fallen. Ungdomskriminaliteten är ett så viktigt och komplicerat samhällsfenomen att den icke på ett rationellt sätt kan bedömas och behandlas enbart av en lekman-nämnd. Härtill kommer att psykiatern i de barnavårdsnämnder som har sådan, intar en alltför osjälvständig ställning och i många fall icke får avgöra vilka fall som skall hänskjutas till honom, vilket i förening med en otillfredsställande ersättning bidrar att vända deras intresse mot andra angelägna uppgifter.

Ätminstone i de största barnavårdsnämnderna fattas beslut rörande ungdomsasociala i de flesta fall väsentligen på den pappersutredning som förelägs nämnden. I Stockholm hör det till undantagen att den beslutande nämnden ens får se någon av dem som beröres av dess beslut, och icke ens den delegation, som förbereder nämndens handläggning av ärenden rörande ungdomliga asociala, har de facto tillfälle att i nämnevård utsträckning skapa sig en på personligt förhör med den unge grundad uppfattning om honom och hans miljö. Besluten grundas därför väsentligen på polisförhørsprotokoll och de utredningar som barnavårdsnämndens tjänsteman förebringar. Barnavårdsnämndens frihetsberövande är sålunda — åtminstone i landets största kommun — knappast i något fall grundat på nämndledamöternas personliga kännedom om den unge. Detta

ur rättssäkerhets- och samhällsförsvårssynpunkt synnerligen anmärkningsvärda förhållande kan även få för effektiviteten i barnavårdsnämndernas verksamhet andra ödesdigra konsekvenser, bl. a. därigenom att det i alltför hög grad kan komma att bero på en särskild tjänstemans omdöme om ett fall i rätt tid hänskjutes till nämndens bedömande.

På grund av alla dessa omständigheter blir differentieringen av de ungdomskriminella bristfälligt. Många sådana borde ha omhändertagits på ungdomsvårdsskola långt tidigare, innan de fixerats i ett kriminellt eller asocialt beteende, och åtskilliga, särskilt gäller detta ungdomar, som sporadiskt missbrukar alkohol och mellan alkoholperioderna är socialt välanpassade, borde beredas en annan vårdform än den nu alltför schablonmässiga intagningen på ungdomsvårdsskola.

På landets ungdomsvårdsskolor finns ett antal djupt abnorma ungdomar, som icke är tillgängliga för den behandling som ges på skolorna. Andra åter borde aldrig ha hänvisats dit. De finns anledning att kraftigt understryka att detta förhållande intimt sammanhänger med ändringen av strafflagens s. k. abnormparagrafer 1945. Före 1946, då de nya paragraferna V:5 och V:6 i strafflagen trädde i kraft, hänvisades en stor del av de psykiskt allra mest abnorma, vilka nu utgör en mycket allvarlig belastning icke blott för ungdomsvården utan även för kriminalvården, nykterhetsvården o. s. v., till mentalsjukvården. För ungdomsvårdsskolornas vidkommande har detta haft till följd att de fått övertaga vården av ett bottenklientel, för vars behandling och vård skolorna saknar resurser. Denna kvantitativt sett relativt obetydliga bottensats av psykiskt särskilt allvarligt belastade ungdomar förrycker på grund av sin kvalitet genom sin närvaro på skolorna hela vården, vållar personalen oöverkomliga svårigheter och utövar genom sin psykiska abnormitet ett skadligt inflytande på övriga ungdomar. Detta gäller icke minst på flickskolorna. Det är utomordentligt angeläget att skolorna snarast befrias från detta på grund av djupgående psykiska rubbningar icke behandlingsbara bottenskikt.

Samhällets reaktion mot brottsligheten är framför allt motiverad av dess behov att skydda sig mot de kriminellas aktivitet. I själva samhällsskyddet ligger emellertid också implicite att lagöverträdarna bör behandlas så att de till eget bästa upphör med fortsatt brottslighet. Reaktionen mot den felande måste därför utformas så att den dels främjar hans återanpassning i samhället, givetvis utan större våld än nöden kräver, men dels också verkar brottsprofylaktiskt beträffande de medborgare som icke eller ännu icke tillhör de brottsligas kategori.

Dessa principiella grundsatser för samhällets kamp icke blott mot ungdomsbrottsligheten utan mot kriminaliteten över huvud är så allmänt hållna att alla borde kunna ena sig om dem. Det är härvid att märka att varje samhällsreaktion bör vara så utformad att samtliga ovan angivna syften tillgodoses. Sålunda kan det isolerade frihetsstraffet enbart visserligen för en tid hindra fortsatt brottslighet från de straffades sida, men är föga ägnat att främja särskilt den unge lagöverträdarens återanpassning. Dessutom innebär ofta åtminstone ett långt frihetsstraff för ungdomar större våld än nöden kräver. En itererad användning av åtalseftergift — med eller utan kombinationen med åtgärd av barnavårdsnämnden — utan att den unge därigenom förmås avhålla sig från brott är emellertid en reaktion som icke främjar hans återinpassning i samhället, snarast tvärtom. Om dessa misslyckanden inträffar ofta, vilket nu är fallet, skapas därigenom ett farligt brottsvänligt klimat i samhället, och på så sätt motverkas den sista av ovannämnda principer, nämligen den att samhällsreaktionen bör utformas så att den verkar brottsprofylaktiskt. Nu tillstyrkes åtalseftergift såväl av barnavårdsnämnder som styrelser för ungdomsvårdsskolor utan att man bryr sig om att med hjälp av sakkunniga undersöka om de psykologiska förutsättningarna för sådan åtgärd föreligger. Det torde sålunda höra till undantagen att psykiater eller psykolog beredes tillfälle till yttrande i dylika frågor.

Om samhällsreaktionen, och då icke minst de åtgärder som syftar till att främja den unge lagöverträdarens och asociales återanpassning, skall

få åsyftad effekt, måste den nödvändigtvis utformas med beaktande av psykiatrisk-psykologisk och pedagogisk vetenskap och erfarenhet.

Här må endast i största korthet några av de ur psykologisk synpunkt mera påfallande bristerna, som vidlåder det nuvarande reaktionssystemet, vidröras och några förslag till förbättringar skisseras.

Reaktionssystemet, som självfallet har till syfte att hos den unge inlära ett av samhället önskat beteende, bör väsentligen grundas på de från psykologin och pedagogiken kända inlärningslagarna.

Det kan fastslås att det icke är praktiskt möjligt att bibringa flertalet psykiskt sjuka, sinnesslöa och andra djupt abnorma samma handlingskorrektiv för beteendet som samhället uppställer som minimikrav för medborgarna i frihet. En ovillkorlig förutsättning för ett bättre resultat av ungdomsvården är därför att de individer som icke är tillgängliga för syftet med sådan vård beredas annat omhändertagande vilket i sin tur förutsätter en betydligt bättre sovring av klientelet än den som nu praktiseras.

Även de som är behandlingsbara har emellertid olika psykologiska förutsättningar för resocialisering. Valet av lämplig behandlingsform kräver i varje fall en grundlig kännedom om varje enskild individ såväl på utredningsstadiet som under vården på ungdomsvårdsskola. Härför behövs bl. a. psykiater och psykologer.

Tidsfaktorn är av stor betydelse i inlärningsprocessen: associeringen mellan situation och reaktion (stimulus-response) försvagas i hög grad om tidsintervallet dem emellan förlänges. De halvårslånga och längre väntetiderna för plats på ungdomsvårdsskola, de långa utredningstiderna med ärendenas gång mellan polis, barnavårdstjänsteman, domstol, åter barnavårdsnämnd och i vissa fall ungdomsvårdsskola har genom sin tidsutdräkt en skadlig inverkan på inlärandet av önskat beteende hos den unge.

Två åtgärder skulle i avsevärd grad kunna nedbringa denna tidsutdräkt och därigenom positivt påverka inlärningsprocessen och därmed främja resocialiseringen. Istället för två myndig-

heter — domstol och barnavårdsnämnd — bör för behandlingen av ungdomskriminella upprättas *en*, förslagsvis av en av juridisk, psykologisk och psykiatrisk och gärna annan sakkunskap sammansatt ungdomsdomstol. *En* myndighet kan givetvis snabbare än två behandla dessa ärenden. Genom att ungdomsdomstolen äger juridisk expertis skulle denna myndighet bättre än barnavårdsnämnden kunna tillgodose samhällsskyddet och dessutom kunna skapa en fastare och mera lagbunden kontinuitet mellan den unge lagöverträdarens situation och samhällets reaktion.

I samma riktning skulle inrättandet av lämpligt utformade utredningshem verka. Dessa, som självfallet icke får bli kamouflage för arrester, bör finnas i tillräckligt antal och vara utrustade med tillräcklig expertis av olika slag för diagnosering och differentiering av klientelet. På grundval av där verkställd utredning bör förslag till behandling kunna lämnas till ungdomsdomstolen eller annan ungdomsmyndighet.

Ett snabbt ingripande av ungdomsdomstolen mot de enskilda grövre lagöverträdarna, särskilt recidivisterna, t. ex. genom intagning på utredningshem eller ungdomsvårdsskola, skulle, utom att åtgärden skulle tillgodose samhällets behov av skydd mot unga lagöverträdarens eventuella farlighet, kunna utformas som ett verksamt led i en av samhället organiserad social tillämpning av allmänt erkända inlärningslagar. Den viktigaste av dessa torde effektlagen vara. Denna — som för övrigt har en vidsträckt biologisk giltighet — innebär i detta speciella fall att associationen mellan den unge lagöverträdarens situation och samhällets reaktion kan leda till för vederbörande olustbetonade konsekvenser, som verkar i hämmande riktning på tendenser till lagöverträdelser. Än mera gynnsam skulle denna samhällsreaktion bli om inlärningsbehandlingen (på ut-

redningshem, ungdomsvårdsskola etc.) utformades så att positiva, d. v. s. lustbetonade effekter av själva inlärnigen skapades.

Slutligen finns anledning att framhålla att uppdelningen av ungdomsvården på barnavård och kriminalvård med en ur psykologisk synpunkt helt artificiell gräns vid 18-årsåldern knappast tjänar något förnuftigt syfte. Bland olägenheter na av denna tudelning må här endast understrykas den negativa konkurrens som alltför ofta uppstår mellan olika vårdorgan vad det gäller behandlingen av lagöverträdare i en ålder nära den juridiska gränslinjen.

Vid en kommande utbyggnad av samhällets reaktioner mot ungdomsbrottsligheten är det av största betydelse att tillvarata alla möjligheter till en vetenskaplig utforskning av orsakerna till ungdomskriminaliteten. Läkare, psykologer och andra befattningshavare inom ungdomsvården bör för den skull på allt sätt stimuleras att insamla och bearbeta material för vetenskapliga undersökningar på hithörande områden.

Rättspsykiatriska föreningen har med ovanstående velat antyda några synpunkter dels på orsakerna till ungdomsasocialiteten och till samhällets bristande förmåga att bemästra hithörande problem, dels också på några möjligheter att komma till rätta med en del missförhållanden inom detta område.

Avslutningsvis vill Rättspsykiatriska föreningen framhålla att utvecklingen och utformningen av samhällets åtgärder mot ungdomsbrottsligheten här i landet skett utan tillräckligt beaktande av modern klinisk kriminologi, psykiatrisk, psykologisk och pedagogisk forskning och att kampen mot ungdomskriminaliteten icke med utsikt till framgång kan föras inom ramen av de av kommittén föreslagna åtgärderna."